

100 המשפיעים || הלובי החברתי

הם עורכים מחקרים, מגבשים ניירות עמדה, נלחמים למען שקיפות ולוחשים על אוזניהם של חברי הכנסת – הארגונים החברתיים משפיעים לעתים על הזירה הציבורית בישראל יותר מהנבחרים עצמם

טלי חרותי-סובר 06.09.2015 13:14

5. החברה האזרחית

חוק חיסכון לאומי לכל ילד, שנכלל השנה בחוק ההסדרים, קובע כי המדינה תעניק לכל ילד בישראל חיסכון סגור שבו יופקדו מדי חודש 50 שקל עד הגיעו לגיל 18. על החוק החדשני, שטרם אושר, חתום אגף התקציבים במשרד האוצר, שהפך את הבטחת ראש הממשלה לסייעות החרדיות להעלות את קצבאות הילדים וחולל שינוי של ממש בסדרי העדיפויות. ואולם, המהפכה החברתית החשובה הזו לא החלה בירושלים. היתה זו **עמותת ידיד**, שייבאה רעיון הקיים במדינות שונות בעולם, וב-2010 הציגה אותו ליצחק (בוז'י) הרצוג, אז שר הרווחה. הרצוג תמך ברעיון אך סיים את תפקידו עוד לפני שהספיק לתרגם אותו להצעת חוק. שנים חלפו, ממשלות התחלפו, ואף שהחוק לא נשכח – הרצוג אף התחייב שזה יהיה החוק הראשון שיעביר אם ינצח בבחירות – את הפירות והקרדיט קטף לבסוף שר האוצר, משה כחלון.

גלגולו של חוק זה הוא דוגמה טובה לאופן שבו גורמים חיצוניים משפיעים על השיח הציבורי, אבל היא כמובן לא היחידה. באופן דומה, הגו אנשי **מכון אדוה** את תוכנית התקציב המגדרי, הקובעת כי כל משרד ממשלתי יפרט את חלוקת המשאבים השנתית על פי עיניים מגדריות, והציגו אותה לח"כ עליזה לביא שמקדמת אותה זו הקדנציה השנייה. דוגמה נוספת היא תוכנית הצפון לחיזוק כלכלי של צפון הארץ, שעליה הכריז באחרונה שר הכלכלה, אריה דרעי. את התוכנית הגו כמה גורמים, בהם **מוסד שמואל נאמן** בטכניון. "לחברי הכנסת ולשרים יש כיום עבודה קלה יחסית", אומר גורם הבקי במתרחש במסדרונות השלטון. "במידה רבה הם נהפכו לפורום מבצע, ואילו את תהליך החשיבה עושה עבורם מישהו אחר. לוביסטים הם גורם מוכר, אבל מאז מחאת קיץ 2011, תפקידם של הלוביסטים החברתיים הולך ומתרחב. במידה רבה, הם שולטים כיום בשיח".

בנקודה זו יש להבחין בין הגופים החברתיים "המבצעים בשטח" לבין אלה שמייצרים את תוכן השיח הפועלים בדרך אפקטיבית ומיוחדת. במקום להניע אזרחים לפעולה ולייצר פרובוקציות, מייצרי התוכן נהפכים לספקים של מידע שעליו מתבססים חברי הכנסת וגם הציבור. כך, אם בעבר נדרשו הנבחרים לחפור בארכיונים אקדמיים או לבקש ממחלקת המחקר של הכנסת לערוך מחקר בנושא מסוים כדי להכיר אותו טוב יותר, כיום תופסת את המקום הזה בעיקר העיתונות הכלכלית, אך לא רק היא. מרכזי מחקר עצמאיים – Think Tanks, כפי שהם מכונים בארצות הברית – מכינים מחקרים ודוחות ומביאים את מרכולתם אל חברי הכנסת.

הוותיקים והמוכרים שבגופים אלה הם מכון אדוה, **מכון טאוב**, **המכון הישראלי לתכנון כלכלי**, וכמובן

המכון הישראלי לדמוקרטיה, אך לצדם פועלים גופים עצמאיים נוספים, פחות מוכרים: **מכון מולד** – המרכז להתחדשות הדמוקרטיה; **פורום קהלת** שבראשו עומד מיכאל שרל, לשעבר הכלכלן הראשי במשרד האוצר; **המרכז הישראלי להעצמת האזרח** שמנהל תומר לוטן; **מכון אהרן למדיניות כלכלית** הפועל במרכז הבינתחומי הרצליה; וכמובן, גורמי אקדמיה מובהקים בהם **מוסד שמואל נאמן** הוותיק. ארגונים אלה נהפכו לגורם משפיע על השיח אף שהעמדות הפוליטיות והכלכליות שלהם שונות, ונראה כי כל צד דוחף להקמתו של "כורה מידע" משלו. מכון אדוה, למשל, מזוהה עם עמדות כלכליות שמאליות, אך מחקריו מגיעים לכל חברי הכנסת ומתפרסמים באמצעי התקשורת. פורום קהלת מאזן את התמונה מימין, כמו גם **מכון שלם** הוותיק. **מרכז מולד** להתחדשות הדמוקרטיה מרענן תפיסות שמאל, כמו שתי מדינות.

כוחם של מכוני המחקר מתבטא בבולטות של דובריהם בכלי התקשורת ובהופעות הרבות של ראשיהם בוועדות שונות בכנסת, אבל יותר מכך, בהיעדר הפרדה ממשית בין פעילותם כארגונים עצמאיים ומונעי אג'נדה לבין השתתפותם בעשייה הציבורית עצמה. כך למשל, דרור שטרם, לשעבר הממונה על ההגבלים העסקיים וכיום מנכ"ל **המכון הישראלי לתכנון כלכלי** (ראו עליו הרחבה בנפרד). דוגמה נוספת: פרופ' צבי אקשטיין, לשעבר המשנה לנגיד בנק ישראל ויו"ר של כמה ועדות כלכליות ממשלתיות, עומד כיום בראש מכון אהרן למדיניות כלכלית.

ארגוני מידע אחרים, כמו **המשמר החברתי** או **כנסת פתוחה – הסדנא לידע ציבורי** מתעדים את העשייה של חברי הכנסת ומדרגים אותה באופן ברור ושקוף ובכך משפיעים על ההתנהגות של חברי הכנסת כל השנה.

גוף משפיע אחר המציע מידע לצד עשייה הוא **התנועה לחופש המידע** שהקימו העיתונאי רביב דרוקר, ד"ר יובל קרניאל ופרופ' יורם רבין. התנועה, בהנהגתה של המנכ"לית הקודמת, אלונה וינוגרד, נהפכה לאימת משרדי הממשלה וגופים ציבוריים אחרים, והם חושפים מידע בהיקף שלא היה כמוהו בעבר. כך למד הציבור על הוצאות בית ראש הממשלה, על רשימות הספקים למשרדים שונים, ועל הוצאות המדינה להטבות לפקידים ונבחרי ציבור שפרשו מזמן.

בהיבט של הפערים החברתיים בולטת בהשפעתה **עמותת סיכוי לקידום שוויון אזרחי**, בניהולו של רון גרליץ, שמילאה תפקיד חשוב בצוות 120 הימים שהקימו משרד האוצר ומינהל התכנון לגיבוש תוכנית חדשה לטיפול בדיור במגזר הערבי. בשנה האחרונה נהפכה העמותה לקול מרכזי בתחום יחסי יהודים וערבים בישראל, הן בשל היכרותם העמוקה של פעיליה עם צורכי המגזר הערבי ונכונותה לפעול בכל האמצעים למען קידומם, למשל בעתירות לבג"ץ, והן בשל קרבתה ליו"ר הרשימה המשותפת, איימן עודה, שהיה בעבר אחד מעובדיה הבכירים. עמותות נוספות הפועלות בעיקר באפיק המשפטי הן **התנועה לאיכות השלטון**, שתמיד השפיעה על השיח הציבורי באמצעות עתירות, ו**תנועת אומ"ץ**. עוד עמותה שמשפיעה על מקבלי ההחלטות היא "ישראל יקרה לנו", הפונה שוב ושוב לפקידים ולפוליטיקאים בנושאי יוקר המחיה, מונופולים, עיוותים בשוק הדיור ופגיעות בציבור מצד המערכת הפיננסית והבנקים, ומזכירה מה באמת חשוב לציבור. גורם נוסף המשפיע על השיח הוא אתר "העין השביעית", שחשף בשנות פעילותו ניגודי עניינים ופרשות הנוגעות ליחסי הון שלטון. חשיפת הקשרים האלה חשובה ומשפיעה במיוחד על שיח נקי וממוקד יותר בצורכי הציבור.

מבין הארגונים שפועלים בתוך הכנסת, עמותת ידיד היא המובילה בהשפעה על החקיקה החברתית. עמותה זו מקדמת עשרות חוקים בתחומים כגון דיור, ההוצאה לפועל, תעסוקה וצרכנות – כולל נגיעה בנושא חוק נתוני האשראי שנידון בימים אלה. לפעיליה גישה ישירה לחברי הכנסת החברתיים. שדולת

הנשים, לעומת זאת, נחשבה בעבר לגורם חקיקתי חשוב אך נחלשה, ובאחרונה קולה נשמע פחות. עם זאת היא עדיין משפיעה בתחומי חקיקה, והיתה מהגופים שבלמו את החקיקה להעלאת גיל הפרישה לנשים לפני כשנתיים.

קללת ההצלחה

הפעילות החוץ-פרלמנטרית הנמרצת הזאת היא תופעה של השנים האחרונות, אומר יועץ התקשורת נסים דואק. "באמצע העשור הקודם התרחש מפץ גדול בארגונים החברתיים שאינם עוסקים בטיפול שטח כמו חלוקת מזון או טיפול בנוער בסיכון", הוא מוסיף. "ארגונים כמו ידיד, שתיל וסיכוי עברו תקופת ינקות בשנות ה-80, כשגילו שאפשר לחולל כאן שינוי. בהמשך הם עברו תקופת התבגרות, וכמו כל מתבגר היו עוסקים בביקורת ובזעקות אוי ואבוי. באמצע העשור הקודם הבינו הארגונים שהם יכולים להשפיע על השיח באמצעות כלים השאולים היישר מן העולם המסחרי, כמו יועצי תקשורת, כלים משפטיים וקשר בלתי אמצעי עם מחוקקים ורגולטורים. נוצרה העתקה של אותם כלים בדיוק, רק שהפעם הם הופנו לקידום מטרות למען הציבור. כך נהפכו הארגונים הללו לשווי כוח ללוביסטים המסורתיים, ולעתים כוחם אפילו רב יותר, כי נציג של סיכוי, של שתיל או של ידיד לא נושא עליו 'אות קלון' של לוביסט, ולכן קל לו יותר להגיע אל חברי הכנסת".

התנהלותם של הלוביסטים החברתיים מול חברי הכנסת מעניינת גם היא. כל ארגון חברתי מחפש את חבר הכנסת החברתי "שלו": עפר שלח מקבל פניות הקשורות לביטחון ולנכי צה"ל; זהבה גלאון מקבלת פניות מארגוני נשים; דב חנין מקבל פניות מארגונים ירוקים ובעניינים הקשורים לחברה הערבית וכן הלאה. חברי הכנסת החדשים מגלים כי הלוביסטים החברתיים בודקים אם הם לצדם ומה באמת קרוב ללבם, כדי להיעזר בהם לקידום האג'נדה שלהם.

הסכנה הגדולה האורבת לארגונים החברתיים היא השגרה. למרות אוזניהם הכרויות של נבחרי הציבור, ולמרות ההצלחות, להשפעה של גופים בעלי אג'נדה צרה יחסית יש תאריך תפוגה. "זה מעין פרדוקס", אומר ד"ר יובל קרניאל, מומחה למשפט ותקשורת מהמרכז הבינתחומי בהרצליה. "העשייה המבורכת של העמותות הקלה על המדינה, אבל היא גם מונעת את היכולת לעשות שינוי משמעותי, משתי סיבות. הראשונה – ברגע שנכנסים למגזר השלישי, בעצם מנציחים את הבעיה מכיוון שמונעים את הכעס או הכאב שעשויים להביא לשינוי. הסיבה השנייה היא שהעשייה עצמה נהפכת עם השנים לחלק מההתנהלות הממסדית המובנת מאליה, וככל שאתה יותר חלק מן הממסד כך אתה פחות משפיע על השיח הציבורי. אם הדלקת משואה ביום העצמאות וקיבלת את החיבוק הממסדי האולטימטיבי, הפסקת להשפיע לחלוטין."

"מהר מאוד הארגונים האלה הופכים להיות צפויים ואוטומטיים במובן זה שהם כבר חלק מהנוף", מוסיף קרניאל. "ניקח לדוגמה את **המועצה לשלום הילד** של יצחק קדמן. אין ספק שהיא נהפכה למותג ושקדמן העלה את הנושא לשיח הציבורי, אבל ניתן לדעת בדיוק מה הוא יאמר עוד לפני שהחל לדבר. זו התנהלות מתסכלת: אתה חייב להתמיד ולהתמקצע בעבודה החשובה הזו כדי לעשות אותה טוב יותר, אבל ככל שאתה מתמקצע, אתה נהפך לחלק בלתי נפרד מהנוף ולכן פחות משפיע".

אז מתי אתה משפיע באמת?

"כשאתה חדש, מרענן ומפתיע, וכשהעמדה שלך אינה צפויה וברורה. זה לא מקרה שהמחאה החברתית צמחה משום מקום. ארגונים חברתיים נעלבו אז, הם אמרו – אבל אנחנו אומרים את זה כבר שנים, אלא שדפני ליף עשתה את השינוי כי היא הגיעה ממקום חדש ולא צפוי. באותה מידה

אנחנו רואים את ההשפעה של מתנגדי מתווה הגז – בהם **מטה המאבק** במתווה הגז ו**קבוצת צדק חברתי – חדר המצב** – או את **באים לבנקאים**. כולם גורמים שלא הכרנו שמפתיעים ומעלים על השולחן בעיה חברתית קיימת".

האם הם באמת יוצרים שינוי שיח?

"הם מערערים את הסדר הקיים, יוצרים שינוי ונעלמים. כיום, כשאנחנו מוצפים במידע ורמת הריגוש עולה כל הזמן, נדרש שילוב כוחות. מכון אדוה, מכון טאוב, המכון הישראלי לדמוקרטיה – כולם קיימים ועושים עבודה חשובה, אבל השינוי בתודעה לא מגיע משם. הוא יבוא מהדמעות של רובי ריבלין, ולא מעוד נייר עמדה מלומד של טובי החוקרים. עם זאת, מרגע שנושא עלה לשיח נדרשת מומחיות וידע עמוק, כדי שהוא יהפוך את השיח לחוק למען הציבור".

מה עם טרנדים שאליהם מתחברים ארגונים ותיקים שפורחים פתאום?

"הארגונים המצליחים רוכבים על גלים שמייצרים כוחות גדולים מהם. הם ישארו שם, במקום המשפיע, כל זמן שיהיו טריים ובלתי צפויים, וייעלמו מהזירה אם יפסיקו להשפיע. יתכן שפיזית הם יתקיימו – אבל יהיו נוכחים פחות בשיח. למשל, **הקרן החדשה לישראל**, ארגון נפלא שנהפך לסוג של מוקצים, שהשפיעה מאוד בעבר, וכיום פחות".

האם שטף המידע הופך את הנבחרים שלנו ליודעים יותר או למבולבלים יותר? "יש עלייה גדולה במספר הצעות החוק, והעלייה הזאת היא לא תמיד לטובה, כי חברי הכנסת עוסקים בהמון הצעות חוק שהם לא באמת מבינים בהן, ומשמשים פה לפעילות לוביסטית תקשורתית. בעבר חברי כנסת הביאו לשולחן יותר דברים שהם הכירו בעצמם, כיום הם צריכים להכיר את בעלי האינטרסים, בין אם הם חברתיים או מסחריים. בעידן התרבות הפופולרית – חשוב להיזהר מפופוליזם".